

Пашнев Р.В.

студент,

*Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна*

«ГРОМАДСЬКІ ОРАНКИ» ЯК МЕТОД ПРИМУСОВОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ СЕЛЯН (НА МАТЕРІАЛАХ ЗМІЇВСЬКОГО ПОВІТУ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

У другій половині XIX ст., відразу після ліквідації кріпацтва виникають особливі умови для соціальної консолідації населення. Створення цих умов було штучним, регламентованим з боку Російської імперії та місцевого бюрократичного апарату. Їх мета – об'єднання селян у рамках загальної суспільної роботи. Проявом цього напрямку в Зміївському повіті стали «громадські оранки» [9, арк. 57]. Дослідження їх функціонування дає змогу простежити взаємозв'язок села і земства; методів примусу і покарання; рівень добробуту селянського господарства.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1861 до 1906 року. Нижня межа обумовлена проведенням селянської реформи та організацією в повіті «Громадських оранок». Верхня пов'язана з реорганізацією останніх в умовах Столипінської аграрної реформи.

Починаючи з серпня 1861 року селяни Зміївського повіту зіштовхнулися з не вирішеним аграрним питанням. Причина цієї проблеми вбачається в дороговизні викупних платежів. Ілюстрацією тези стали нотатки одного з керівників Миколаївської волості: «Селяни на викуп вийшли повністю розореними в 1883 році, не маючи жодного сільськогосподарського інвентаря. Викупні платежі накопичились в недоїмці: у 1866 р. до 241, 66%, а у 1867 р. до 270, 84%. Тепер селяни свою особисту землю віддають в аренду поміщикам, а самі займаються щоденною працею за матеріальний прибуток» [9, арк. 57]. Викупні платежі, як правило, регулювалися від якості ґрунту, наявності водних ресурсів. Наприклад, в Замостянській волості через піщаний ґрунт він складав 23% від викупної суми (останні 77% вносила держава); у Волохоярській за наявності чорноземної землі 31% [6, арк. 11].

Саме за причин економічної нестабільності створювалися «громадські оранки». Вони складались з великої ділянки землі, котра оброблялася спільними зусиллями селянських родин. Вже на період 1863 р. в повіті функціонувало 150 «оранок» [12, арк. 118]. У 1888 р. їх кількість досягає 156 [1]; 1889 р. – 162 [2]; 1890 р. – 163 [3].

Організація праці на «оранках» не була однаковою у межах всього повіту. Якщо в більшості громад (Нижньо-Орельської, Бурлуцької, Тарановської) фізична праця селян мала поширення [3], то на території Чугуєва, Малинівки, Ново-Покровки свідчення про цю форму організації відсутні [9, арк. 79-80]. В останніх громадах стягувалася фіксована сума 7 карбованців на рік з кожної селянської родини [7, арк. 7]. Ці відмінності пов'язані з декількома причинами: 1) самоврядуванням громад; 2) переважанням в Чугуєві дворянського початку над селянським. Більшість громад розділяла учасників «оранки» на тяглих та

безтяглих. Перші виконували свої обов'язки з допомогою крупної рогатої худоби, інші з ручними знаряддями праці. Статистичні джерела за 1899 р. повідомляють кількість тягла Харківської губернії: «в Харківському повіті – 465; Вовчанському – 380; Валковському – 380; Изюмському – 453; Зміївському – 466» [9, арк. 25]. Таким чином, ми маємо змогу стверджувати про функціонування в Зміївському повіті найбільшої громади.

Керування селянами передбачало створення системи лімітів. Вони склали 40 копиць перемеленого зерна для однією селянської родини. Така завищена цифра зумовлюється специфікою селянської родини в склад котрої входили до 25 осіб [10]. Слід відзначити, що для зниження державних податків мали місце випадки об'єднання не кровних родичів і сусідів в один двір [11, арк. 234]. В якості організаторів польових робіт виступали сільські старости [5, арк. 12]. Їх обов'язки склали в призначенні селян на польові роботи; розподілі додаткового продукту між членами громади [6, арк. 17-19]. Архівний фонд Харківської області повідомляє про джерела формування прошарку сільських старост:

I. З числа «особливо уповноважених» [6, арк. 18] (Таранівська, Ново-Серпухівська, Бурлуцька волості). «Особливо уповноважені» – місцеві чиновники, вчителі. Проте, призначенням селян на польові роботи займалися представники військового стану. Це пояснюється особливим становищем Зміївського повіту, де превілювала військова адміністрація.

II. Участкових десяцьких та соцьких (Зароженська, Берецька, Граківська волості) [6, арк. 18].

III. Керівників магазинів (Охочанська, Замостянська, Лиманська волості).

Якщо на першому етапі «громадські оранки» мали добровільний характер, то з 1880-х рр. набули примусовий. Про це свідчать методи примусу і покарання. Так, в Таранівській, Бурлуцькій, Яковенській волостях відсутні селяни наймали за себе щоденних працівників [6, арк. 24]. У Коробчанській та Ново-Борисоглебській волостях за відсутніх відробляли члени їх сімей. За окремих обставин фіксуємо випадки арестів. Наприклад, в Лиманській волості 7 селян отримали 3 роки обмеження волі [7, арк. 18]. Проте, в більшості випадках саме штраф залишався основною формою покарання. Його розмір коливався від 50 коп. до 1 карбованця, в залежності від врожайності громади [7, арк. 19].

Таким чином, «громадські оранки» пройшли процес соціальної трансформації: від добровільної до примусової громади. З початком створення вони позиціонували себе як тимчасово вимушені, а з часом перетворилися на важіль управління з боку місцевої влади. Проведене дослідження дає змогу окреслити основні форми управління селянами:

- фізична праця (щосезонна);
- відкупна плата (від 4 до 7 крб. кожен рік);
- найм щоденних працівників\заміна членами своєї сім'ї;
- система штрафів (50 коп – 1 крб. за робочий день);
- арешти (до 3-х років позбавлення волі).

Список використаних джерел:

1. г. Змиев // «Южный край». 1888. № 1022. 20 июля.
2. г. Змиёв // «Южный край». 1890. № 1264. 28 октября.
3. г. Змиев // «Южный край». 1891. № 1432. 15 июля.
4. Головин К. Сельская община в литературе и действительности. СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1887. 259 с.
5. Гольдфард Л. Г. Зміїв / В. М. Селіванова; К. Б. Правоверова. Харків: Видавництво «Прапор», 1969. 44 с.
6. Державний архів Харківської області (далі ДАХО). Ф. 304. Оп. 1. Спр. 2561. 30 арк.
7. ДАХО. Ф. 304. Оп. 1. Спр. 2563. 45 арк.
8. ДАХО. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2. 10 арк.
9. ДАХО. Ф. 194. Оп. 1. Спр. 242. 112 арк.
10. Илляшевич Л.В. Змиевской уезд (беглый очерк). Харьков: Типография Каплана и Бирюкова, 1887. 137 с.
11. О качестве общественных работ в Харьковской губернии // «Южный край». 1891. № 2654. 5 августа.
12. Рудаков В. Е. Двор // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. Т. II. СПб, 1890–1907. С. 232-235.
13. Саяний М. І. Зміївщина – Слобожанщини перлина. Харків: «Кроссруд», 2009. 288 с.

Рудницька Л.В.

аспірант,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ЗАСНУВАННЯ «ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ РОКИТНІВСЬКИЙ СКЛЯНИЙ ЗАВОД»

У 1896 році в с. Рокитне Волинської губернії за ініціативи уряду Російської імперії, у зв'язку з відсутністю скляної пляшки високої якості, розпочато будівництво склозаводу. Купець I гільдії Санкт-Петербургу Юліан Розенберг за сприяння статського радника Володимира Охотнікова реалізував один із своїх прибуткових проєктів всупереч чинного законодавства. Відповідно договору від 29 жовтня 1897 року Ю. Розенберг отримав право на введення в експлуатацію склозаводу, збудованного на окраїні села Рокитне. Отримавши заключення про придатність місцевого кварцового піску для виготовлення скляної пляшки білого кольору із зеленуватим відтінком, був залучений бельгійський капітал – «Товариства з обмеженою відповідальністю Рокитнівський скляний завод», засновником якого і став Ю. Розенберг [4, арк. 1-10 зв.]

Акціонерне товариство стало новою формою економічних зв'язків Російської імперії з європейським капіталом. У 1900 році на їх частку припадало 29% всього капіталу акціонерних товариств Російської імперії. Річ у тому, що відсоток прибутку, проголошений російськими акціями, був вищий, ніж в інших країнах Європи. Крім того, активізувалася і діяльність іноземних акціонерних товариств, які діяли на території Російської імперії. Вцілому, до